

ПРИВАТНЕ ЛИСТУВАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЕКЗИЛЬНОГО ЦЕНТРУ УНР (1948 – 1992 рр.)

Проаналізовано та класифіковано джерела приватного листування з історії міжнародної діяльності екзильного центру УНР у 1948 – 1992 рр.

Ключові слова: екзильний центр УНР, міжнародна діяльність, приватне листування, листи, особисте листування.

З розвитком еміграційного руху та виходом екзильного уряду на чужину особливого значення у спілкуванні діячів екзильного центру Української Народної Республіки приватне листування. В листах обговорювалися різні актуальні питання того часу, з'ясовувалося становище екзильний осередків УНР, становище та проблеми УРСР, висувалися різні прохання й побажання, висловлювалися власні враження.

Листи, як історичне джерело, мають свою специфіку, про це згадують відомі джерелознавці І. Войцехівська та В. Ляхоцький: «специфіка листів полягає, по-перше, в яскравому в яскравому прояві суб'єктивного сприяння подій, що вимагає наукового критичного відношення до цього джерела; по-друге, кожна епоха і кожний період історії наклали відбиток не тільки на зміни, але й на форму листів» [1].

В різні роки приватне листування досліджували Т.Радзієвська [2], К.Ленець [2], Н.Журавльова [3], М.Коцюбинська [4], В.Кузьменко [5] та ін. Публікацію такого виду історичних джерел з історії діяльності екзильного центру УНР, як листи, практично не здійснено. Велика кількість документів залишається на введеною до наукового обігу і недоступною історикам для використання в наукових дослідженнях. Тому не випадково, що в монографіях та літературі з даної тематики матеріали особистого листування провідних діячів екзильного уряду використанні дуже обмежено. Ми знаходимо посилання на листи в роботах С. Бандери «Слово – до Українських націоналістів-революціонерів за кордоном», Д. Будкова «Слово правди про Україну. Міжнародно-інформаційна діяльність Української держави. 1917–1923 рр.», І. Кедрина «Життя – події – люди: Спомини і коментарі» [6].

Мета даної статті – проаналізувати приватні листи політичних та громадських діячів, які пов'язані з міжнародною діяльністю Державного центру УНР в екзилі у 1948 – 1992 рр.

Стан збереження всіх особових листів – задовільний, в деяких оригіналах – текст втрачає чіткість, багато листів порваних, а є й такі, де не вистачає сторінок та аркушів. Треба також зазначити, що велика кількість даних джерел була втрачена, про це свідчить велика кількість посилань на листи, яких немає в фондах архівів.

В листах діячів державного центру УНР можна виявити тематичні групи, в яких простежуються такі мотиви: 1) всебічна характеристика історичних подій і діяльності ДЦ УНР в екзилі, 2) характеристика ставлення до подій в УРСР та Радянському союзу взагалі; 3) характеристика міжнародних відносин та діяльності міжнародних організацій; 4) вітальні та співчувальні листи.

Зазначимо, що дана класифікація листів є умовною, тому що в багатьох листах можна знайти відображення всіх тематичних ознак, але все ж таки одна з них превалює над іншими. Але треба відмітити, що є й такі листи, що в своїй назві характеризують сутність змісту, що дуже полегшує відношення того чи іншого джерела до певної тематичної групи.

Таблиця 1

Загальна кількість листів, в яких діячі екзильного центру були адресатами або авторами, за видовими групами

Вид листів	Кількість відправлених	Кількість отриманих
Описуючі історичні та міжнародні події	54	86
Описуючі ставлення до УРСР та СРСР	72	68
Містять характеристику міжнародних відносин та міжнародних організацій	91	104
Вітальні та співчувальні листи	185	219

До першої тематичної групи відносимо такі листи, які всебічно характеризували історичні події та діяльність ДЦ УНР в екзилі. В них діячі екзильного уряду розповідали, інформували або розмірковували про хід історії та проблеми того дня. Деякі з діячів в своїх листах намагалися радитися про стан світових подій та про окремих історичних діячів.

Дані листи як історичне джерело характеризуються переказом подій, які відбуваються в світі, а також власним ставленням автора до подій та наданням їм оцінок. Тому вони потребують досить критичного осмислення.

Дуже гарно ілюструє цей вид листів лист С. Фіголя до О. Середи від 25 травня 1948 р., який був написаний з приводу голоду в різних країнах світу. В цьому листі описується перебіг подій у 1921 – 1923 рр. та 1946 р. дається характеристика проблем того періоду, вказуються спільності та відмінності у розвитку країн «поневолевих Росією», а також С. Фіголь дав свою оцінку цим подіям, та намагався сформулювати розвиток ходу історії після 1946 р. Постійний діяч екзильного центру УНР висловив думку, що «після Другої світової війни розвиток голоду – закономірний процес, який мав виникнути раніше, чи пізніше. Дуже шкода, що від нього більше постраждали аграрні країни, які увесь свій дохід мають саме від врожаїв» [7].

Таким чином, у листі відображено ситуацію яка склалася у світі у 1946 – 1948 рр., визначені труднощі з якими стикалися громадяни та керівництво країн, які зазнали голоду. Також цей документ дозволяє виявити погляди та з'ясувати власну думку С. Фіголя на низку актуальних тогочасних подій, проблем та варіанти їх розв'язання.

1948 р. датований лист А. Лівіцького до Української соціально-демократичної партії, який мав назву «Сучасна українська еміграція та її завдання» [8]. Треба відзначити, що цей лист був надісланий під псевдонімом О. Ряс. В листі наголошувалось: «передусім треба згуртуватися всім навколо уряду УНР та також послідовно проводити маніфестацію своїх вимог перед міжнародною громадськістю, шукати прихильників української незалежності в кожній країні, проводити наукову працю на міжнародному рівні, брати участь у європейському пресовому та літературному житті, а також проводити публічні лекції, дискусії». У

листі містився заклик емігрантів до вивчення мов, долання традиційного «безязиччя», опрацювання перекладів найкращих вірців європейської літератури. А. Лівіцький в цьому листі визнавав значно більші успіхи на цих теренах російської еміграції.

Після реорганізації ДЦ УНР у 1948 р. з'являється велика кількість листів, які містили в собі опис подій II Світової війни та її вплив на світовий розвиток.

Є листи, в яких не характеризувалися політичні події, але висловлювалася підтримка екзильного уряду УНР, діяльності його керівників. В одному з таких листів діяча німецького представництва УНР в екзилі Р. Шульнца А. Лівіцькому, датованого 1949 р. висловлено сердечне вітання борцям за незалежність та соборність України і побажання, щоб «реорганізований державний центр став головним осередком скупчення українських емігрантів» [9].

Керівник Міністерства закордонних справ в 1949 р. С. Довгаль писав у своєму листі: «Досягнення в справі налагодження систематичного листування з багатьма українськими та іноземними діячами є значними, ми іноді уривки з цих листів подаємо в пресі, особливо думки чужинців, які шляхом листування відкривають для себе новий світ – Україну, а свої діячі довідуються про цікаві для них деталі та різні факти політичного, культурного чи іншого значення. Міністерство інформує й про справи визвольної політики, коли поширити таку роботу, то вона відіграє ще більшу роль в інформуванні українських і чужинецьких діячів» [10].

В 1952 р. І. Мазепа надіслав листа до С. Витвицького, в якому описував свою участь у великій прес-конференції для іноземної преси у вересні 1951 р. Він також повідомляв, що інформацію про Державний центр УНР в екзилі крім чисельної іноземної преси передало і радіо Баварії. І. Мазепа у листі наголошував, що в квітні 1952 р. М. Лівіцький на чолі делегації українських журналістів, яка складалася з 14 осіб, взяв участь в Конгресі вільних журналістів у Берліні. В серпні 1952 р. представники Ресорту виступили на великій українській маніфестації з приводу річниці голоду в Україні, а текст його промови був вміщений у німецькому журналі «Україна в минулому і сучасному» в номері за квітень-грудень 1952 р. [11].

Лист М. Плав'юка, датований 21 квітня 1989 р. показує працю екзильного центру по відношенню до УРСР. В цьому листі він розкривав методику використання політично-пропагандистського та інформаційного тиску з боку Державного центру УНР на органи влади СРСР «з метою нових поступок українському народу на Батьківщині» [12]. Автор листа вказував, що одним з основних елементів тиску на СРСР була концепція «демократичної Української Народної Республіки та вільної коаліції партій Української Національної Ради» на протигагу уряду УРСР. Державний центр УНР в екзилі домагався більшої свободи для національно-культурного розвитку українського народу в СРСР, підвищення рівня життя населення Радянської України, а також здобуття нових формальних і фактичних атрибутів «державності» УРСР та наповнення вже існуючих реальним змістом [13].

Листи даної тематичної групи – всебічна характеристика історичних подій і діяльності ДЦ УНР в екзилі – дозволяють познайомитися з важливими історичними і політичними подіями, що відбувалися по всьому світу, виявити точку зору автора листа на них, з'ясувати його погляд на вирішення й розвиток окремих тогочасних

проблем та прослідкувати зміни у міжнародній діяльності екзильного центру УНР у зв'язку з нагальною політичною ситуацією в світі.

Разом із тим, дані джерела містять факти, які автор листа бачив сам або дізнався про них від інших, тому інформація в листах не завжди достовірно відображає розвиток подій. Також слід пам'ятати, що такі судження є чисто суб'єктивним відбиттям політичних переконань окремого індивіда і не можуть бути прийняті як небезпечна істина.

До другої тематичної групи відносяться такі листи що характеризують ставлення до подій в УРСР та Радянському союзу взагалі. Характерною рисою листів даної тематичної групи є відображення в них «критичного аналізу» діяльності керівництва УРСР та СРСР, а також багатьох інших країн світу. Найчастіше необізнаність автора зо всіма факторами призводила до неправильної оцінки подій та явищ і досить войовничого висловлювання власної думки. Проте джерелознавча цінність даних листів полягає саме у відображенні в них політичних поглядів авторів, що надає можливість досліднику досить об'єктивно проаналізувати тогочасні події і виявити ідеологічні розходження серед країн та політичних діячів.

В листі С. Барана до А. Ніковського, датованого 23 квітня 1948 р., висловлена точка зору стосовно ставлення радянських політиків до українського народу та про розвиток УРСР після Другої світової війни, зазначено, «все, що відбувається на етнічній території України схоже на добровільне зниження українців, які під час Другої світової війни були головними борцями за свободу та чисте небо над головами.... Радянське керівництво не повинно нав'язувати свою волю, мову та спосіб життя нам – українцям!». С. Баран висловлював свої думки стосовно введення п'ятирічок та подальшого розвитку економіки в країні, він також робив зауваження, що «якщо і надалі Україна буде виконувати роль економічного придатку СРСР, то боротися за незалежність та свободу українцям буде набагато легше! Усі наші невдоволення можна буде підкріпляти державними документами: статистичними даними, принизливими законами та наказами тощо. А це значно полегшить та урізноманітнить наші справи на міжнародному рівні! І ми зможемо довести справи визволення України до кінцевої точки» [14].

Отже, листи даної тематичної групи висвітлюють взаємостосунки діячів екзильного уряду УНР та населення УРСР; висвітлюють ідеологічні напрямлення українських емігрантів. Але для об'єктивного вивчення тогочасних подій дана група листів потребує ретельного аналізу кожного факту, викладеного в листуванні еміграційних урядовців.

До третьої тематичної групи відносяться листи, які характеризують міжнародні відносини та світову політику. В таких листах ми знаходимо характеристику діяльності міжнародних організацій, зокрема про їх відношення до СРСР та УРСР. В цих листах зустрічається характеристика збройних міжнародних конфліктів, різноманітних війн.

Часто названі листи адресувалися не одній особі, а групі або навіть організаціям. Також зустрічаються відкриті листи до міжнародних організацій та владних осіб різних держав.

В. Прокопович в листі до С. Витвицького від 28 серпня 1958 р. дає свою оцінку міжнародній ситуації під час холодної війни між СРСР та США. У листі він

описує, що розуміє важкість та неоднозначність поведінки «світових керівників», а також дає свою негативну оцінку такому розвитку світової політики: «Як далі жити??? Як захистити Україну від цього загарбнення та від радянських небіжників? Америка, яка з повагою відноситься до будь-якої людини та виказує нам постійну підтримку, будь-то матеріальну, моральну ... А радянська влада намагається зробити з усіх жителів машини та роботів, для здовolenня власних забаганок, а на людину їм все одно!». У цьому ж листі В. Прокопович подав приблизний план діяльності Ресорту зовнішніх зв'язків на 1959 – 1962 рр. та проект відкритого листа до Організації Об'єднаних Націй з проханням втрутитися у безвладдя та свавілля керівників СРСР [15].

Міжнародні питання у своєму листуванні обговорював й Д. Андрієвський. У квітні 1950 р. він надіслав листа до П. Рабате, в якому розповідав про проведення наради з представниками політичних сил та журналістами країн Східної Європи, зокрема, Болгарії, Естонії, Югославії. Він розповів, що за результатами цих нарад була організована прес-конференція для іноземних ЗМІ, присвячена планам відновлення незалежної демократичної України та її наступному входженню до Об'єднаної Європи.

В грудні 1952 р. від імені ДЦ УНР в екзилі було вислано лист до Ватикану в зв'язку з пастирським листом Папи Пія XII під назвою «До народів Росії», в якому на основі історичних фактів надано роз'яснення щодо відмінностей між російськими та українськими народами [16].

Також багато листів даної тематичної групи присвячені міжнародній проблемі післявоєнного часу - холодній війні. Дуже цікавим є те, що багато хто з екзильний діячів підтримують США у цій боротьбі, але в жодному листі не виказується спроби допомоги одній чи іншій стороні.

Таким чином, у цих листах дослідник може знайти характеристику політичної та міжнародної ситуації у різні періоди, дізнатися думку авторів листів про ту чи іншу проблему, а також ознайомитися з шляхами, які пропанували діячі екзильного уряду для виходу з міжнародних криз.

До четвертої тематичної групи відносяться привітальні та співчувальні листи. Ця група представлена найбільшою кількістю листів. Слід зазначити, що діячі ДЦ УНР відправляли данні листи не тільки один одному, але й високо посадовцям різних країн Європи та Америки, а також УРСР. Характерною ознакою цих листів було те, що майже 80% усіх листів написані за певним шаблоном та на спеціальний бланках, з вказівкою повних реквізитів екзильного уряду УНР.

Таким чином, приватне листування діячів екзильного уряду є цінним джерелом, оскільки це одне з небагатьох джерел, яке відображає істинні думки авторів листів, їхні тогочасні міркування й ідеологічні переконання, в них зображено розмовну мову й передано їхні почуття, що дозволяє скласти психологічну характеристику екзильних діячів, з'ясувати й уточнити акти з еміграційного життя. Проте, поза увагою науковців залишилися такі питання дослідження приватного листування як визначення їх достовірності; порівняння листів з різними видами джерел; висвітлення інших напрямків діяльності екзильного центру УНР у приватному та офіційному листуванні тощо. Всі зазначені проблеми заслуговують на самостійне вивчення.

Література

1. Історичне джерелознавство: Підручник / Я.С. Калакура, І.Н. Войцехівська, С.Ф. Павленко та ін. – К.:Либідь, 2002. – 488 с.
2. Журавльова Н.М. “Ваш лист, такий ласкавий та щирий...” (До проблеми мовної культури епістолярного стилю XIX – початку XX століття) // Вісник Запорізького державного університету: Філологічні науки. – №2. – Запоріжжя: Зап. держ. ун-т, 2004. – С. 70–75.
3. Коцюбинська М.Х. “Зафіксоване і нетлінне”: Роздуми про епістолярну творчість. – К.: Дух і літера. Харківська правозахисна група, 2001. – 300 с.
4. Кузьменко В.І. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х років XX ст. К. Просвіта, 1998. 305 с.
5. Радзівська Т.В. Текст як засіб комунікації. К. Вид-во НАН України, 1998. 194 с.
6. Будков Д.В. Слово правди про Україну. Міжнародно-інформаційна діяльність Української держави. 1917-1923 рр. / Д.В. Будков, Д.В. Веденєєв. – К.: «К.І.С.», 2004. – 204 с.; Кедрин І. «Життя – події – люди». Спомини і коментарі. – Нью-Йорк: «Червона калина», 1976. – 724 с.
7. ЦДАВО України. Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 4.
8. ЦДАВО України. Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 4.
9. ЦДАВО України. Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 4.
10. ЦДАВО України. Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 4.
11. ЦДАВО України. Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 4.
12. ЦДАВО України. Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 4.
13. ЦДАВО України. Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 4.
14. ЦДАВО України. Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 4.
15. ЦДАВО України. Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 4.
16. ЦДАВО України. Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 4.
17. ЦДАВО України. Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 4.

Гарнагіна С.А. Частная переписка как источник по истории международной деятельности экзильного центра УНР в 1948 – 1992 гг.

Проанализированы и классифицированы источники частной переписки по истории международной деятельности экзильного центра УНР в 1948 - 1992 гг.

Ключевые слова: *екзильний центр УНР, міжнародна діяльність, частна переписка, письма, лична переписка.*

Garnagina S. A. Private correspondence as the source on the history of international activity exile center of UNR in 1948 - 1992 years

Analyzed and classified sources of private correspondence on the history of international activity exile center of UNR in the 1948-1992 years

Key words: *exile center of UNR, international activities, private correspondence, letters, personal correspondence.*

Рецензент: **Крапівін О.В.**, док. істор. наук, професор.

Стаття подана
15.03.2012